

SOCIALINĖ ATSKIRTIS LIETUVOJE SITUACIJOS ANALIZĖ 2022

AUGUSTĖ DUDUTYTĖ | DEIMANTĖ ADAMONĖ

TURINYS

1	Apžvalgoje naudojamos sąvokos.....	1
2	Įvadas.....	6
3	Socialinės kilmės koreliacija su gyvenimo kokybės rodikliais.....	7
4	LR teisiniuose aktuose įtvirtintos socialinės atskirties mažinimo priemonės	17
5	Bendrųjų kompetencijų vystymas kaip socialinės atskirties prevencija.....	20
6	Išvados.....	22
7	Tolimesni žingsniai.....	23
8	Bibliografija.....	24

APŽVALGOJE NAUDOJAMOS SĄVOKOS

- **Socialinė atskirtis**, kaip kompleksiškas reiškinys, reiškia apribojimus dalyvauti visuomenės gyvenime (politiniame, ekonominiame, socialiniame, visuomeniniame) bei darbo, pakankamų pajamų, mokymosi galimybių bei socialinių tinklų nepakankamą prieinamumą [1].
- **Socialinės atskirties rodikliai**:
 - Atskirtis nuo **socialinio dalyvavimo**: apribota prieiga prie infrastruktūros, paslaugų ir patogumų, vartojimo, socialinių paslaugų, socialinės apsaugos, viešojo saugumo, socialinės sanglaudos, socialinių santykių.
 - Atskirtis nuo **ekonomikos ir (arba) gamybos**: apribotas patekimas į darbo rinkas, gamybos sąlygų, tokių kaip žemė ar įrankiai, ir nuo daugybės kitų pragyvenimo galimybių.
 - Atskirtis nuo **politikos**: ribojama prieiga prie organizavimo(si), konsultacijų, sprendimų priėmimo ir pilietybės teisių bei pareigų [2].
- **Socialinę atskirtį patiriantys asmenys** – asmenys (šeimos), kurie dėl tam tikrų priežasčių yra atskirti nuo įvairių visuomenės gyvenimo sričių [3].

1] Socialinės atskirties (skurdo) mažinimo politikos įgyvendinimo tyrimas (2015).

2] Tarptautinė darbo organizacija, įvardijant socialinės atskirties veiksnių daugiasluoksniškumą (2007).

3] Socialinės aprėpties didinimo 2020-2023 metų veiklos planas (2019).

APŽVALGOJE NAUDOJAMOS SĄVOKOS

- **Skurstantys asmenys** – tie asmenys, kurių pajamos ar kiti ištekliai –materialiniai, socialiniai ar kultūriniai - yra tokie riboti, kad išstumia juos iš priimtino gyvenimo būdo šalyje, kurioje jie gyvena. Skurdas yra susijęs ne tik su pajamų trūkumu, bet ir su kliūtimis naudotis paslaugomis ir įvairiomis galimybėmis, kurios trukdo visavertiškai dalyvauti visuomenės gyvenime. Taigi, skurdo reiškinyje yra glaudžiai susijęs su socialine atskirtimi ir pajamų nelygybe [4].
- **Jaunas žmogus** – jaunu žmogumi laikomi asmenys nuo 14 iki 29 metų [5].
- **Darbas su jaunimu** – veikla, skirta sąlygoms jaunam žmogui įsitraukti į asmeninę, profesinę ir visuomeninę veiklą sudaryti, jo kompetencijoms plėtoti ir ugdyti [6].
- **Socialinė sanglauda** susijusi su socialine integracija ir socialiniu solidarumu, jai būdinga demokratija, nuomonių pliuralizmas, nėra socialinės atskirties, nelygybės.

4] Nacionalinis skurdo mažinimo organizacijų tinklas, *Skurdas ir socialinė atskirtis* (2022).

5] Lietuvos Respublikos Jaunimo politikos pagrindų įstatymo Nr. IX-1871 pakeitimo įstatymas (2018).

6] Ten pat.

APŽVALGOJE NAUDOJAMOS SĄVOKOS

- **Bendrosios kompetencijos** – tai kiekvieno asmens asmeniniam pasitenkinimui ir vystymuisi, įsidarbinamumui, socialinei įtraukčiai, darnaus gyvenimo būdai, sėkmingam gyvenimui taikiose visuomenėse, gebėjimui gyventi rūpinantis sveikata ir aktyviam pilietiškumui reikalingos kompetencijos. Jos ugdomos mokymosi visą gyvenimą – nuo ankstyvosios vaikystės visą suaugusiojo gyvenimą – kontekste formaliojo, neformaliojo ir savaiminio mokymosi būdais visuose kontekstuose, be kita ko, šeimoje, mokykloje, darbo vietoje, kaimynystėje ir kitose bendruomenėse [7].
- **Gyvenimo kokybės rodikliai** – rodiklių rinkinys gyvenimo kokybei matuoti, kurį sudaro tokios sritys kaip: socialinė atskirtis, darbo rinka, tikėtina gyvenimo trukmė, mirtingumas, išsilavinimas ir kt. Rodiklių sąrašas gali būti tikslinamas, siekiant kuo geriau įvertinti, kokie yra svarbiausi skirtumai tarp įvairių visuomenės grupių, kai kalbama apie bendrąją gerovę (gyvenimo kokybę) [8].
- **Skurdo rizikos lygis** – asmenų, kurių ekvivalentinės piniginės disponuojamosios pajamos mažesnės už skurdo rizikos ribą, dalis [9].

7] Europos Sąjungos Taryba, *Tarybos rekomendacija dėl bendrųjų mokymosi visą gyvenimą gebėjimų* (2018).

8] Lietuvos statistika, *Gyvenimo kokybės rodikliai*.

9] Lietuvos statistika, *Lietuvos gyventojų pajamos ir gyvenimo sąlygos* (2020).

APŽVALGOJE NAUDOJAMOS SĄVOKOS

- **Didieji miestai** – Vilniaus, Kaunas, Klaipėda [10].
- **Miestai** yra kompaktiškai užstatytos gyvenamosios vietovės, turinčios daugiau kaip 3 tūkst. gyventojų, kurių daugiau kaip 2/3 dirbančiųjų dirba pramonėje, verslo bei gamybinės ir socialinės infrastruktūros srityse [11].
- **Miesteliai** yra kompaktiškai užstatytos gyvenamosios vietovės, turinčios nuo 500 iki 3000 gyventojų, kurių daugiau kaip pusė dirbančiųjų dirba pramonėje, verslo bei gamybinės ir socialinės infrastruktūros srityse, taip pat tradiciniai miesteliai [12].
- **Kaimas** – yra gyvenamosios vietovės, neturinčios miesto, miestelio ir viensėdžio požymių [13].

10] Lietuvos statistika, Statistinių rodiklių analizė.

11] Lietuvos respublikos Teritorijos administracinių vienetų ir jų ribų įstatymas (1994).

12] Ten pat.

13] Ten pat.

APŽVALGOJE NAUDOJAMOS SĄVOKOS

- **Neformalusis švietimas** – švietimas pagal įvairias švietimo poreikių tenkinimo, kvalifikacijos tobulinimo, papildomos kompetencijos įgijimo programas, išskyrus formaliojo švietimo programas [14].
- **Formalųjį švietimą papildančio ugdymo** programas vykdo muzikos, dailės, kitos menų, sporto mokyklos, Lietuvos aukštosios mokyklos, taip pat pagal švietimo, mokslo ir sporto ministro patvirtintą gamtamokslio, technologinio, inžinerinio, matematinio ugdymo atviros prieigos centro veiklos aprašą veiklą vykdančios švietimo įstaigos [15].
- **Neformalusis jaunimo ugdymas** – veikla, kuria plėtojamos jaunų žmonių asmeninės, socialinės ir edukacinės kompetencijos ir kuri vykdoma ne pagal formaliojo švietimo programas [16].
- **Socialinis mobilumas** - individo (grupės) socialinės pozicijos pokytis visuomenės hierarchinėje stratifikacinėje sistemoje.

14] Lietuvos Respublikos Švietimo įstatymas.

15] Ten pat.

16]Lietuvos Respublikos Jaunimo politikos pagrindų įstatymas.

IVADAS

Socialinė atskirtis yra kompleksiška sisteminė ir struktūrinė problema, kylanti iš socioekonominių nelygybių ir pasireiškianti apribojimais dalyvauti visuomenės gyvenime (politiniame, ekonominiame, socialiniame, visuomeniniame) bei darbo, pakankamų pajamų, mokymosi galimybių bei socialinių tinklų nepakankamu prieinamumu [17].

Atsižvelgiant į tai, kad **24,5% Lietuvos populiacijos yra socialinės atskirties ar skurdo rizikoje**, Europos Komisija įvardija šias problemas kaip didžiausius iššūkius, su kuriais susiduria Lietuva [18].

Šios dvi socialinės problemos yra persipynusios tiek priežastingumu, tiek apraiška, todėl dažnai yra referuojamos ir sprendžiamos kartu. Šios analizės tikslas detaliai išnagrinėti, kaip socialinė atskirtis yra sukurama ir kaip ji pasireiškia.

Šioje analizėje žvelgiame į atskirtį kylančią ne iš tapatybės (pvz.: etniškumo, rasės, seksualinės orientacijos, lytinės tapatybės, psichologinės ar fizinės negalios ir pan.), o iš socioekonominės padėties. Atskirtį galima suprasti kaip nuokrypį nuo gyvenimo kokybės standarto, kuris yra priimtinas visuomenėje. Atskirtis rodo, kiek žmonių gyvena visuomenės pakraščiuose naudojant tokius gyvenimo kokybės rodiklius kaip nedarbas, iškritimas iš švietimo sistemos, įsitraukimas į nusikalstamas veikas, sirgimas priklausomybių ligomis ir kt.

Žvelgiant į Lietuvos demografiją pagal šiuos rodiklius pastebime tendenciją, kad dažniausiai socialinę atskirtį ir jos pasekmes patiria asmenys gyvenantys kaimo vietovėse priešingai nei asmenys iš miestų. Statista [19] duomenimis, 2021 metais Lietuvos miestuose gyveno 68.25% visos Lietuvos populiacijos. Remdamiesi statistiniais duomenimis ir moksliniais tyrimais šioje apžvalgoje nagrinėjame klausimą:

dėl kokių sisteminių priežasčių asmenys iš kaimo gyvenviečių neproporcingai labiau patiria socialinę atskirtį ir kaip ji gali būti sprendžiama prevenciškai.

[17] Socialinės atskirties (skurdo) mažinimo politikos įgyvendinimo tyrimas (2015).

[18] Europos Komisija, Rekomendacijos dėl Lietuvos 2022 metų nacionalinės reformų programos ir pateikia nuomonę dėl 2022 metų Lietuvos stabilumo programos.

[19] Statista, Lietuvos urbanizacija nuo 2011 iki 2021 metų.

SOCIALINĖS KILMĖS KORELIACIJA SU GYVENIMO KOKYBĖS RODIKLIAIS

Mokslinė literatūra identifikuoja, kad asmenų gyvenimo kokybės rodiklių rezultatai tokiose srityse kaip akademiniai pasiekimai, aukštojo mokslo siekimas, darbingumo statusas, profesinė pozicija, finansinis saugumas ir kt. koreliuoja su asmens socialine kilme, t. y. su tuo, kokioje socioekonominėje padėtyje buvo asmens šeima to asmens ankstyvosios socializacijos metu - vaikystėje [20].

Svarbu atkreipti dėmesį į šią koreliaciją, nes ji iliustruoja faktą, kad **patekimo į socialinę atskirtį procesai** (t. y. ribojamas dalyvavimas socialiniame, ekonominiame ir politiniame gyvenime) **yra susiję su socialine kilme**. Tai signalizuoja, kad pradinės socialinės atskirties priežastys yra susijusios su sąlygomis, kuriose asmuo yra gimęs ir auga.

Lietuvoje trūksta duomenų sekančių **asmens socialinės kilmės santykį su įvairiais gyvenimo kokybės rodikliais**, todėl yra sudėtinga įvardinti su šiais kintamaisiais susijusias koreliacijas. Vis dėlto, **artimiausia alternatyva socialinės kilmės kintamajam yra asmens gyvenamoji vieta**, t. y. duomenys apie tai, ar asmuo gyvena kaime, miestelyje ar mieste.

Gyvenamoji vieta Lietuvoje stipriai koreliuoja su socioekonominėmis padėtimis, todėl dėl duomenų, apie socialinę kilmę, trūkumo imame šį kintamąjį kaip tarpininką tolimesnei analizei, aptariančiai, kaip skirtingi gyvenimo kokybės rodikliai yra paveikiami to, kokioje socioekonominėje aplinkoje auga asmuo.

20] Lareau (1987); Khan (2011); Reay (2009); Bourdieu (1990); Rytina (2000); Friedman, Laurison (2019); Hartmann, (2000).

GYVENIMO KOKYBĖS PALYGINIMAS

Siekiant įvertinti skirtumus tarp Lietuvos savivaldybių 2013-2020 metais, buvo sudarytas savivaldybių Gyvenimo kokybės indeksas (GKI) [21]].

Savivaldybių GKI pagrindu pasirinktas gyvenimo kokybės modelis ir indeksas [22], kuris buvo taikytas atliekant ES struktūrinės paramos poveikio vertinimą gyvenimo kokybei, socialinės atskirties ir skurdo mažinimui Lietuvoje.

Gyvenimo kokybė šiame modelyje buvo siejama su galimybėmis užtikrinti pakankamą materialinės gerovės lygį, kurį apibrėžia su darbu ir užimtumu siejamos pajamos ir apsirūpinimas būstu. Gerėjančią gyvenimo kokybę signalizuoja pasitenkinimas savo sveikatos būkle, išaugęs švietimo ir socialinių paslaugų prieinamumas, intensyvėjantis dalyvavimas kultūriniame gyvenime, taip pat palanki gyvenamoji aplinka – mažėjantis aplinkos užterštumas ir išaugęs viešojo saugumo lygis. Savivaldybės suskirstytos į klasterius pagal panašumo principą: didieji miestai, kurortai, kaimiškos savivaldybės, kitos savivaldybės [23].

Remiantis savivaldybių vertinimu pagal šį indeksą, geriausia gyvenimo kokybė yra pasiekama Vilniaus miesto; Kauno miesto; Klaipėdos; Neringos; Kauno rajono savivaldybėse. Mažiausi balai buvo suteikti Ignalinos rajono; Zarasų rajono; Lazdijų rajono; Šalčininkų rajono; Kalvarijos savivaldybėms.

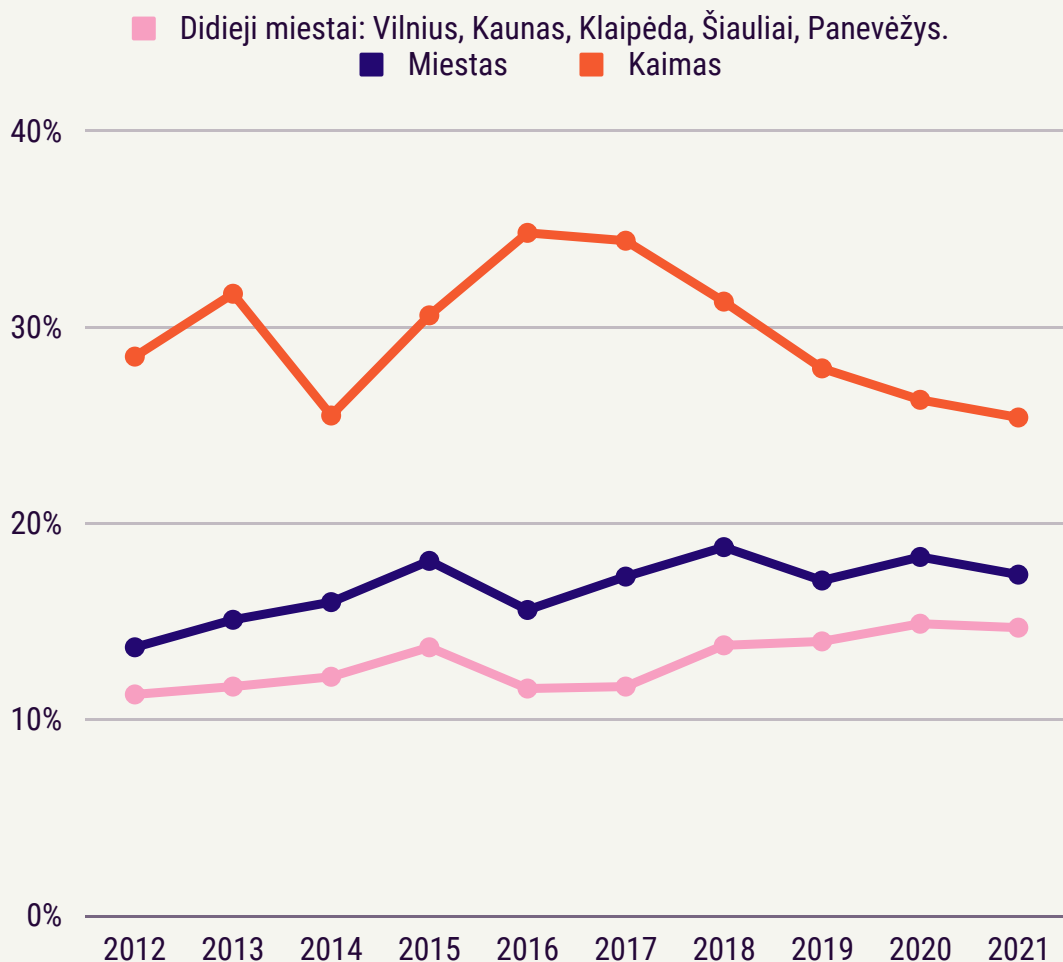
21] Gyvenimo kokybės indeksas (GKI) sudarytas iš gyvenimo kokybę atspindinčio 41-o rodiklio šešiose srityse: materialinės gyvenimo sąlygos; gyventojų verslumas ir verslo konkurencingumas; sveikatos paslaugos; švietimo paslaugos; demografija, pilietinis ir visuomeninis aktyvumas; viešoji infrastruktūra, gyvenamosios aplinkos kokybė ir saugumas.

22] Lietuvos finansai, Savivaldybių gyvenimo kokybės indeksas.

23] Klasteriai buvo sudaromi laikantis principo, kad skirtumai sudarytuose Lietuvos savivaldybių klasteriuose būtų kuo mažesni, o tarp skirtingų klasterių – kuo didesni.

PAJAMŲ SKIRTUMAI

SKURDO RIZIKOS LYGIS PROCENTAIS

25.4%

Kaimo gyventojų patyrė skurdą 2021 metais

14.7%

Didžiųjų miestų gyventojų buvo skurdo rizikoje 2021 metais

17.4%

Miesto gyventojų buvo skurdo rizikoje 2021 metais

Kaip matyti iš grafiko [24], **skurdo rizikos lygis*** ženkiai skiriasi tarp gyvenančių **mieste** ir **kaime**. 2021 metais skurdo rizikos lygis siekė **25.4%** **kaimo vietovėse**. Kai tuo pačiu metu šis rodiklis **didžiuosiuose Lietuvos miestuose** buvo **14.7%**, o miestuose - **17.4 %**.

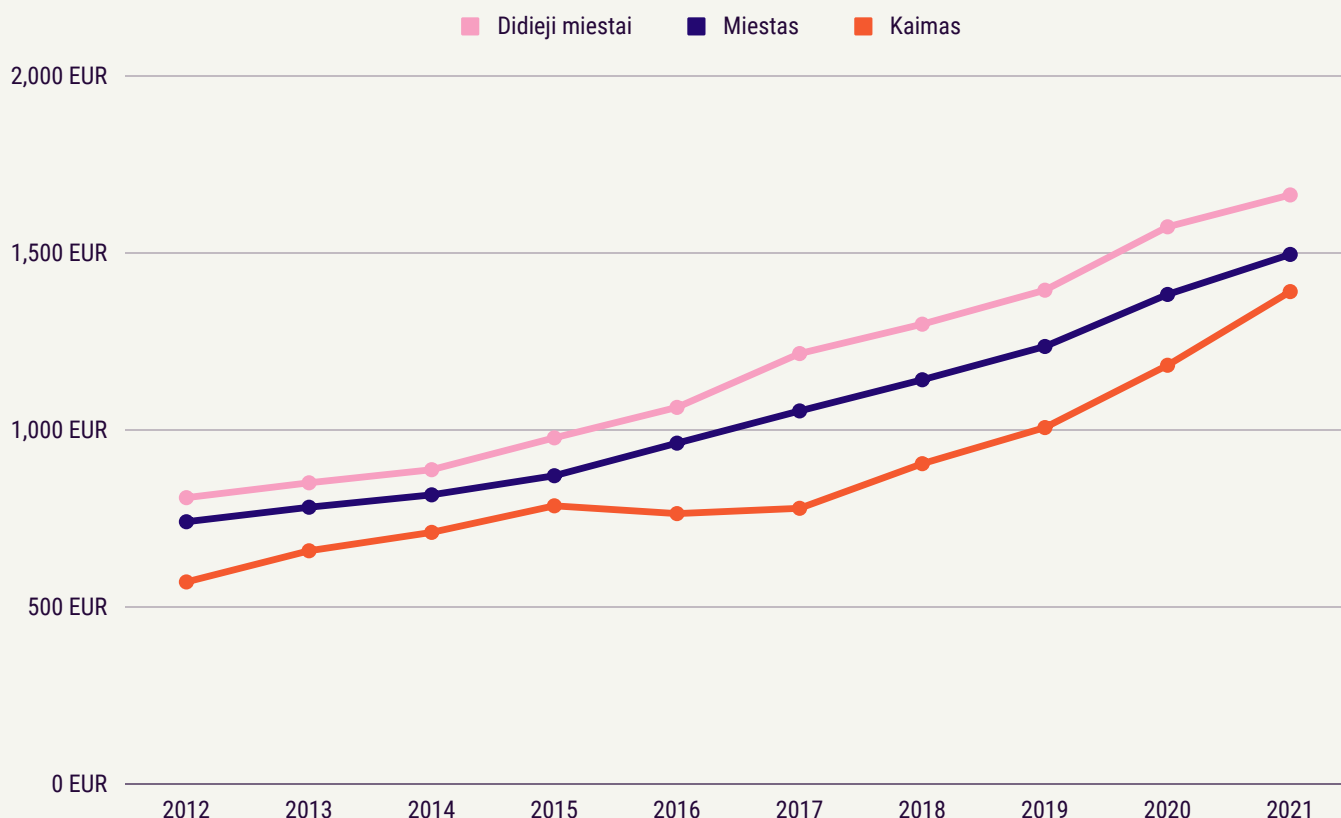
Nors konkretūs skurdo rizikos lygio procentai svyruoja, bendra **tendencija per dešimtmetį** išlieka ta pati - **kaime** gyvenantys asmenys vidutiniškai **patiria dvigubai didesnį skurdo rizikos lygį** palyginus su didžiųjų miestų gyventojais.

24] Lietuvos statistika, *Skurdo rizikos lygis*.

* *Skurdo rizikos lygis* – asmenų, kurių ekvivalentinės piniginės disponuojamosios pajamos mažesnės už skurdo rizikos ribą, dalis.

VIDUTINĖS DISPONUOJAMOS PAJAMOS

per mėnesį vienam namų ūkiui

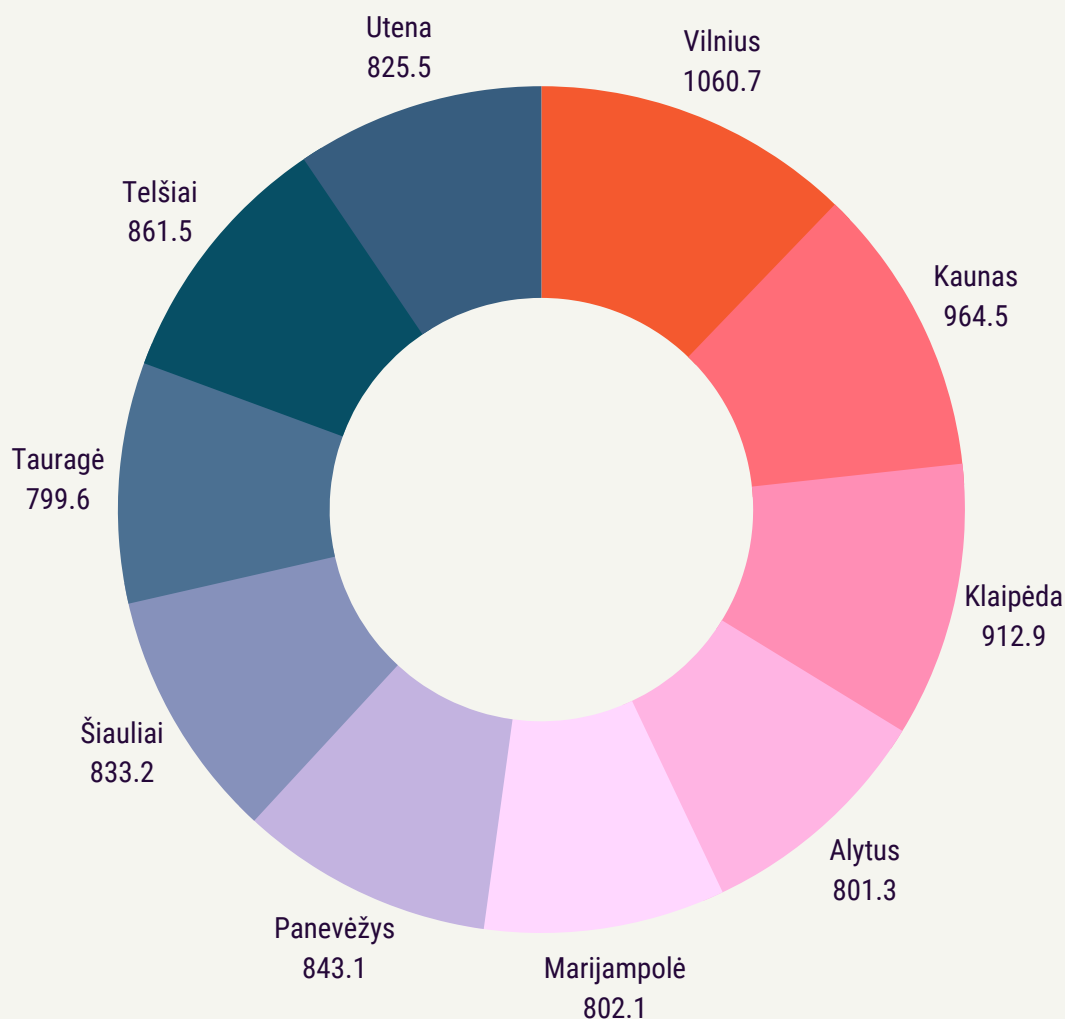
Lietuvos statistikos departamento duomenimis vidutinės disponuojamos pajamos per mėnesį **ženkliai skiriasi** tarp Lietuvos **didžiuosiuose miestuose** ir **kaimo vietovėse** gyvenančių žmonių [25].

Kaip matyti iš grafiko, 2021 metais didžiųjų miestų gyventojų vienam namų ūkiui teko 1649 eurai disponuojamų pajamų, kai tuo tarpu kaimo vietovėje šis rodiklis siekė 1370 eurų. Šis disponuojamų **pajamų skirtumas išlieka** jau **kelerius metus** iš eilės ir lyginant su 2012 metais skirtumas pakito neženkiai – 805 eurai didžiųjų miestų gyventojams ir 543 eurai kaimo vietovių gyventojams.

Taigi, 2012 metais didžiųjų miestų vieno ūkio disponuojamos pajamos buvo 33% didesnės nei kaimo. Iki 2021 metų šis skirtumas sumažėjo iki 17%, tačiau išlieka reikšmingas.

25] Lietuvos statistika, Vidutinės disponuojamos pajamos per mėnesį.

2021 M. LIETUVOS VIDUTINIO MĖNESINIO DARBO UŽMOKESČIO SKIRTUMAS, EUR

Socioekonominė nelygybė pasireiškia ne tik tarp skirtingo tipo gyvenamųjų vietų - didžiųjų miestų ir kaimų - bet ir **tarp** 10 didžiųjų Lietuvos **miestų skirtinguose regionuose**. Lietuvos vidutinio mėnesinio darbo užmokesčio netolygumą (2021 metų, pirmojo ketvirčio NETO) galime matyti diagramoje [26].

Didžiausia vidutinė alga buvo mokama Vilniaus (1060.7 euro) ir **Kauno** (964.5 euro) apskrityse, o mažiausios Utenos (825.5 euro) ir Alytaus apskrityse (801.3 euro).

26] Lietuvos statistika, *Vidutinis mėnesinis darbo užmokestis, vidutinis darbuotojų skaičius ir jų pokytis pagal apskritis 2021 m. pirmąjį ketvirtį*.

ŠVIETIMO SISTEMOS REZULTATŲ

NETOLYGUMAS LIETUVOJE

Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos ataskaitoje (2021) teigiama, kad Lietuvoje egzistuoja **didelis švietimo pasiekimų atotrūkis tarp miesto ir kaimo vietovių** bei tarp privataus ir valstybinio sektoriaus. Remiantis PISA duomenimis (2018) [27], moksleivių pasiekimai iš kaimo vietovių yra nuolat žemesni lyginant su moksleivių, gyvenančių mieste, pasiekimais [28].

Šis skirtumas buvo dvigubai didesnis lyginant su Latvija bei keturis kartus didesnis lyginant su Estija.

Kaip ir pažymima šioje ataskaitoje, **skirtumą lemia** ne pati vieta, bet **kaimo mokinių didesnis socialinis ir ekonominis nepriteklis** lyginant su miesto mokiniais. Tai patvirtina ir Education at a Glance [29] indeksas, demonstruojantis, kad **mokinio ekonominis, socialinis ir kultūrinis statusas koreliuoja su skaitymo gebėjimais**.

Remiantis PISA (2015) metų atlikto tyrimo duomenimis, universitetinį išsilavinimą ketina įgyti:

31% kaime gyvenančių, 53% mieste gyvenančių ir 67% didmiestyje gyvenančių mokinių [30].

Žemaitytės ir Žilinskaitės tyrimas (2021) pateikia detalią analizę, **kaip mokinių pasiekimai prastėja mažėjant urbanizacijos lygiui** [31]. Nacionalinio egzaminų centro duomenimis valstybinio brandos egzamino apibendrintas rodiklis (2018) skiriasi 1.8 karto tarp geriausiai ir prasčiausiai išlaikiusių savivaldybių. Aukščiausias rodiklis buvo Vilniaus mieste (252), prasčiausias Širvintų rajone (142). Pagrindinio ugdymo pasiekimų patikrinimo metu (2018) išryškėjo, kad 1.7 karto daugiau miesto mokinių pasiekė pagrindinį matematikos lygį, lyginant su kaimo mokiniais. Lietuvių kalbos pagrindinį lygį pasiekė 1.2 kartus daugiau miesto mokinių nei kaimo.

Nacionalinio egzaminų centro duomenimis (2018), profesinio mokymo įstaigoje tęsia 2.3 karto daugiau jaunuolių iš kaimo negu miesto. Mokymąsi universitete tęsia 1.7 karto daugiau jaunuolių iš miesto. Tuo tarpu jaunuolių, besimokančių kolegijose nepastebimas ryškus skirtumas tarp miesto ir kaimo.

Svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad kaimo mokiniai iš tikrųjų pralenktų mokinius mieste, jei tiek mokinių, tiek mokyklų socialinis ir ekonominis profilis būtų vienodi [32].

27] Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos ataskaita (toliau - EBPO), *Gebėjimų strategija Lietuvai: vertinimas ir rekomendacijos apie Lietuvos jaunimo turimus darbo ir gyvenimo įgūdžius* (2021).

28] EBPO, Tarptautinio studentų vertinimo programa (PISA), *Ar studentai pasiruošę klestėti tarptautinėje rinkoje* (2018).

29] EBPO, *Švietimas iš pirmo žvilgsnio 2021: EBPO indikatoriai* (2021).

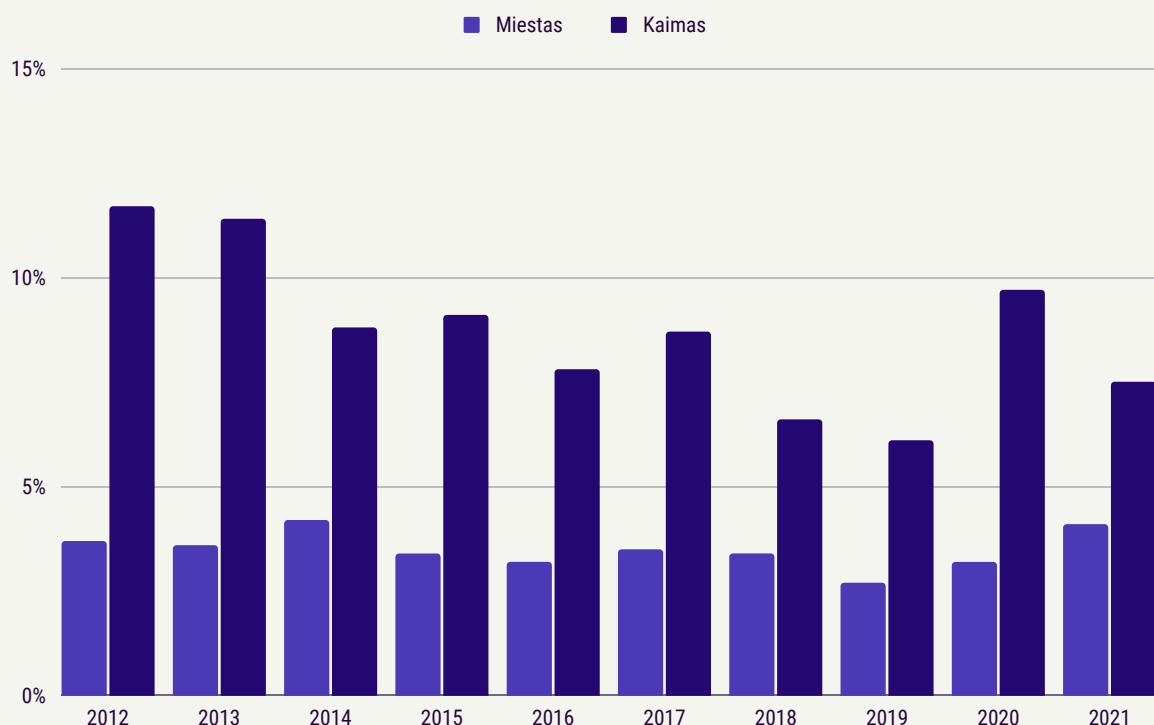
30] EBPO, *Tarptautinio studentų vertinimo programa (PISA), Fokuse - rezultatai*.

31] Žemaitytė, G., Žilinskaitė, M., *Švietimas Regionuose. Apžvalga* (2021).

32] Europos Komisija, *Rekomendacijos dėl Lietuvos 2022 metų nacionalinės reformų programos ir nuomonė dėl 2022 metų Lietuvos stabilumo programos* (2022).

JAUNUOLIŲ NEDALYVAVIMAS ŠVIETIMO SISTEMOJE

18–24 metų jaunimo, neįgijusio vidurinio išsilavinimo ir nesimokančio, dalis

Kaip matyti iš grafiko, anksti nustojusio mokytis 18-24 metų jaunimo, neįgijusio vidurinio išsilavinimo ir nesimokančio dalis ženkliai **skiriasi tarp miesto ir kaimo** jaunuolių [33].

Pažymėtina, kad jaunuolių, gyvenančių mieste ir patenkančių į šią kategoriją, neženkiai padidėjo lyginant 2012 (3.7%) su 2021 (4.1%) metais. Kai tuo tarpu kaimo vietovėje gyvenančių jaunuolių dalis, esančių šioje kategorijoje ženkliai sumažėjo – 2012 metais siekė 11.7%, o 2021 – 7.5%.

Bendra dešimtmečio **tendencija** rodo **jaunuolių iš kaimo** vietovių beveik **dvigubai didesnę pasitraukimą iš mokymosi sistemos** Lietuvoje.

33] Lietuvos statistika, 18-24 metų jaunimo, neįgijusio vidutinio išsilavinimo ir nesimokančio, dalis.

JAUNUOLIŲ ĮSITRAUKIMAS NEFORMALŲJŲ ŠVIETIMĄ

Ruškaus ir kt. (2009) atliktas tyrimas *Neformalusis švietimas Lietuvoje. Faktai, interesai, vertinimai* [34] identifikavo kompleksinius socialinius, ekonominius ir kultūrinius kriterijus, kaip lemiančius netolygią prieigą prie neformaliojo švietimo paslaugų:

„neformaliojo švietimo sistema neišvengia diskriminacijos apraiškų. Diskriminaciją galima įžvelgti dėl nevienodų prieinamumo galimybių: pavyzdžiui, atokesnių vietovių vaikams sunkiau dalyvauti neformaliojo švietimo veiklose, taip pat dėl per aukštos kainos, dėl nepakankamo vietų skaičiaus būrelyje, dėl tautiškumo ar subkultūros.“

Kaip teigiama EBPO ataskaitoje, Lietuvoje yra labai **ženklus skirtumas neformaliojo švietimo pasiūloje bei įvairovėje tarp mokyklų bei regionų** [35]. Didžioji dalis mokyklų dažniausiai siūlo kūrybinę popamokinę veiklą, aprėpiančią tokias veiklas kaip, meno būreliai, choras, kapela ir kitas.

Pažymėtina, kad **valstybinių mokyklų iš kaimo vietovių ši pasiūla yra stipriai siauresnė**. Ypač atkreipiamas dėmesys į tokių užsiėmimų, kaip mokslo technologijos, inžinerija, robotika, kodavimas ženkliai mažesnį prieinamumą kaimo vietovėse.

JAUNUOLIŲ NEDALYVAVIMAS ŠVIETIMO SISTEMOJE

Remiantis Europos Komisijos duomenimis jaunuolių, anksti nustojusių mokytis Lietuvoje skaičius yra vienas mažiausių Europos Sąjungoje ir 2018 metais siekė 4.7%. Svarbu pažymėti, jog jaunuolių, patenkančių į šią kategoriją skaičius iš kaimo vietovių tuo metu siekė 6.6% [36].

Lietuvos statistikos departamentas nuo 2021 metų šalia kitų bendrųjų švietimo rodiklių, pradėjo rinkti duomenis apie Lietuvos gyventojus, kurie patenka į mokymosi visą gyvenimą kategoriją. Žiūrėdami į duomenis apie 25-64 metų amžiaus gyventojų polinkį mokytis visą gyvenimą, matome pasiskirstymo tendenciją pagal gyvenamąją vietą. Lietuvos gyventojai miestuose yra linkę dalyvauti mokymuose beveik du kartus daugiau, lyginant su kaimo gyventojais [37].

34] Ruškus, J., Žvirdauskas, D., Stanišauskienė, V., *Neformalusis švietimas Lietuvoje. Faktai, interesai, vertinimai* (2009), 80 p.

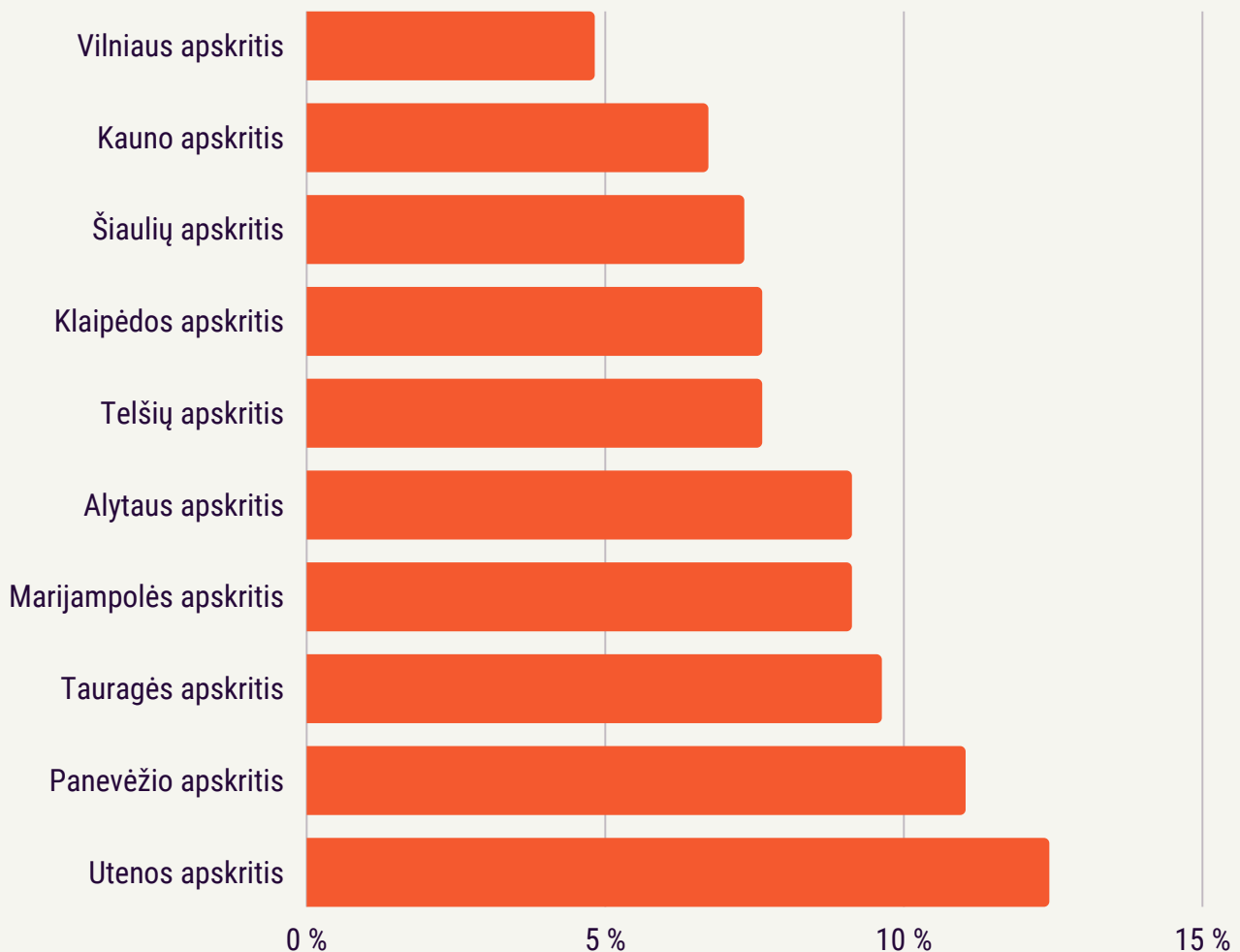
35] Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos rekomendacijos, Lietuvos jaunuolių aprūpinimas darbo ir gyvenimo įgūdžiais (2021).

36] Europos Komisija, *Europos švietimo erdvė: kokybiškas švietimas ir mokymai visiems* (2019).

37] Lietuvos statistika, *Mokymosi visą gyvenimą lygis (25–64 metų amžiaus gyventojų)*.

JAUNUOLIŲ NEDARBO LYGIS

18–24 metų jaunimo, neįgijusio vidutinio išsilavinimo ir nesimokančio, dalis

Kaip matyti iš diagramos, jaunuolių nedarbo lygis* ženkliai skiriasi pagal jų gyvenamąją vietą [38]. Remiantis Lietuvos statistikos departamento pateikiamais duomenimis, didžiausias nedarbo lygis tarp jaunuolių 15-24 metų amžiaus buvo Šiaulių (26.2%) ir Marijampolės apskrityse (23.6%), o mažiausias nedarbo lygis buvo fiksuojamas – Vilniaus (11.3%) ir Kauno (11.7%) apskrityse. Lietuvos Respublikos vidurkis - 7.1%.

38] Lietuvos statistika, *Nedarbo lygis pagal apskritį ir lytį*.

* Nedarbo lygis – bedarbių skaičiaus ir darbo jėgos (statistinis rodiklis, apibūdinantis dirbančius ar aktyviai ieškančius darbo šalies gyventojus) santykis, išreikštas procentais. Nedarbo lygis yra vienas svarbiausių šalies ekonomikos būklės rodiklių, kuris labai padidėja ekonominio nuosmukio ir mažėja pakilimo metu.

PIRMO SKYRIAUS APIBENDRINIMAS

Atsižvelgiant į šiame skyriuje išdėstytą duomenų analizę, matome, kad

asmenys augantys kaime ir mieste turi ne tik skirtingas gyvenimo aplinkybes,

bet ir skirtingus gyvenimo kokybės rodiklių rezultatus,

o to pasekoje - ir skirtingą tikimybę patekti į socialinę atskirtį.

LR TEISINIUOSE AKTUOSE PATVIRTINTOS PRIEMONĖS SOCIALINĖS ATSKIRTIES MAŽINIMUI

Pagrindinis šiandieninis Lietuvos Respublikos teisinis dokumentas įforminantis socialinės atskirties mažinimą yra Socialinės aprėpties didinimo 2020-2023 metų veiksmų planas (toliau - veiksmų planas) [39].

Veiksmų planas detalizuoja socialinės atskirties problematiką, jos apraiškos formas, sprendimo veiksmų planą ir sėkmės kriterijus. Dokumente socialinės atskirties problematika apibrėžiama pasitelkiant padėties darbo rinkoje kriterijų ir su juo susijusią statistiką, todėl siūlomi sprendimai - uždaviniai irgi fokusuojasi ties užimtumo didinimu.

Veiksmų plano tikslas – plėtojant socialinės integracijos paslaugas, didinti socialiai pažeidžiamų, socialinę riziką ir atskirtį patiriančių asmenų galimybes aktyviai dalyvauti bendruomenėje ir darbo rinkoje.

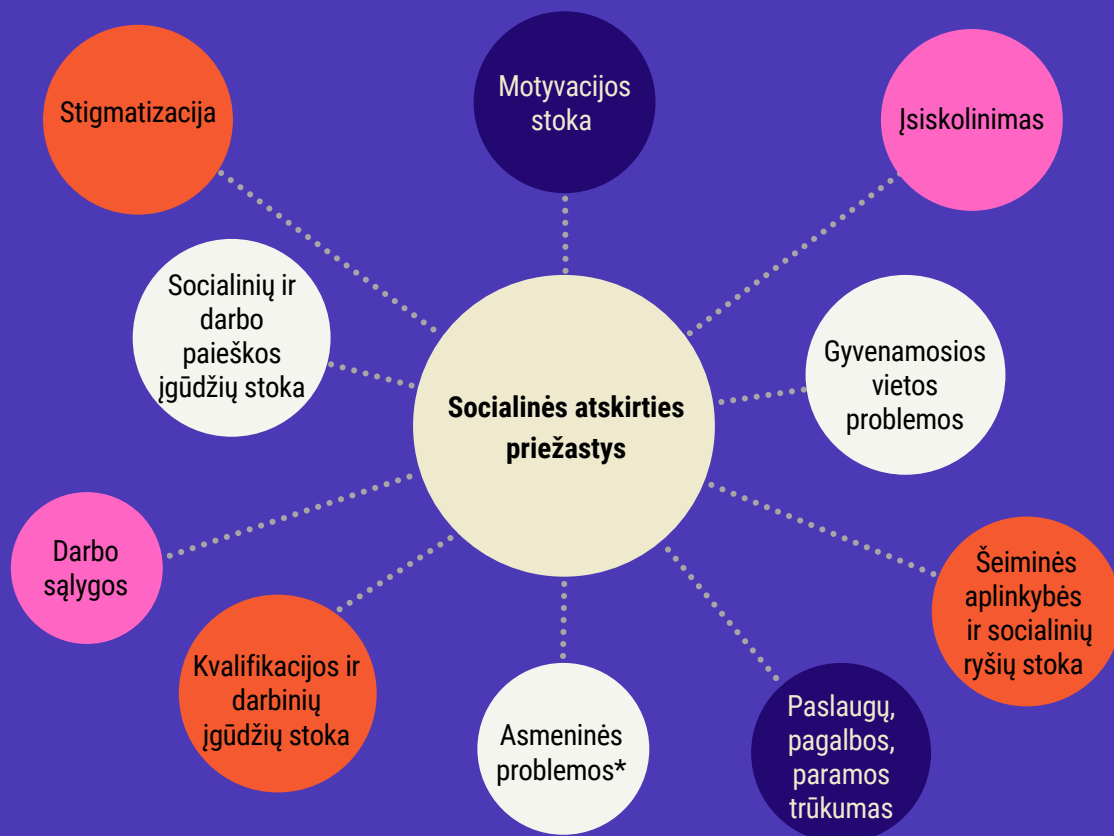
Laukiami Veiksmų plano rezultatai:

- ne mažiau kaip 40 proc. socialiai pažeidžiamų asmenų, kurie, baigę dalyvauti socialinei integracijai skirtose Europos socialinio fondo (toliau – ESF) veiklose, pradėjo ieškoti darbo, mokytis arba dirbti, įskaitant savarankišką darbą;
- ne mažiau kaip 10 proc. vyresnių kaip 54 metų amžiaus asmenų, kurie, baigę dalyvauti ESF veiklose, dalyvauja savanoriškoje veikloje.

LR TEISINIUOSE AKTUOSE

ĮTVIRTINTOS PRIEMONĖS SOCIALINĖS ATSKIRTIES MAŽINIMUI

Socialinės atskirties mažinimo gairės formuojamos atsižvelgiant į Nacionalinio skurdo mažinimo organizacijų tinklo tyrimo *Sunkiai integruojamų į darbo rinką asmenų užimtumo didinimo galimybių tobulinimas* įvardijamas šias neįsitraukimo į darbo rinką priežastis:

Vis dėlto, pastebėtina, kad dalis įvardintų *priežasčių* taip pat galėtų būti įvardinamos ir socialinės atskirties *pasekmėmis*, pvz.: socialinių ir darbo paieškos įgūdžių stoka, kvalifikacijos ir darbinių įgūdžių stoka, motyvacijos stoka, asmeninės problemos ir kt. Todėl galima teigti, kad veiksmų planas detalizuoja kaip spręsti iš socialinės atskirties charakteristikų kylantį neįsitraukimą į darbo rinką, o ne kaip prevenciškai užkirsti kelią pačiai socialinei atskirčiai.

*Asmeninės problemos: sveikatos problemos, priklausomybės ligos, psichologinės problemos, į(si)galinimo stoka;

LR TEISINIUOSE AKTUOSE

ĮTVIRTINTOS PRIEMONĖS SOCIALINĖS ATSKIRTIES MAŽINIMUI

Veiksmų plano apžvalga leidžia įsivardinti, kaip socialinė sanglauda yra suprantama ir skatinama Lietuvos socialinės politikos. Aukščiau aptarti veiksmų plano suformuoti tikslai, pačios socialinės atskirties problemos apibrėžimas ir įvardinamos priežastys signalizuoja, kad Lietuvoje socialinės aprėpties didinimas yra siekiamas vykdant socialinę atskirtį patiriančių asmenų integraciją į darbo rinką ar švietimo sistemą. T. y. **socialinė sanglauda** skatinama teikiant paslaugas jau socialinėje atskirtyje atsidūrusiems asmenims.

Čia išryškėja neišnaudota socialinės politikos niša:

Socialinės aprėpties didinimo strategijoje **trūksta politinių priemonių**, kurios tikslingai veiktų ties **socialinės atskirties prevencija**: išdėstytą planą ankstyvajai intervencijai, kad socialinėje *rizikoje* esantis asmuo nepatektų į socialinę *atskirtį*.

Svarstant socialinės atskirties prevencijos priemones, ieškome tokių, kurios sumažintų socialinės atskirties rizikoje esančių asmenų pažeidžiamumą patekti į socialinę atskirtį. Moksliniai tyrimai bei socialinio darbo specialistų praktika rodo, kad vienas iš sėkmingų būdų didinti socialinės atskirties rizikoje esančių asmenų atsparumą - tai bendrųjų kompetencijų puoselėjimas.

Kitame skyriuje aptariame, kodėl rekomenduojame bendrųjų kompetencijų vystymą kaip investicijų vertą socialinės atskirties prevencijos priemonę, kuri taip pat prisidėtų prie kitų, su socialine atskirtimi siejamų, problemų sprendimo: nedarbo, iškritimo iš mokymosi sistemos, įsitraukimo į nusikalstamas veikas, priklausomybių įgijimo ir kt.

BENDRŲJŲ KOMPETENCIJŲ VYSTYMAS KAIP SOCIALINĖS ATSKIRTIES PREVENCIJA

Europos Komisija dalinasi ataskaita, kuri remiasi 34 akademinių tyrimų duomenimis ir pateikia išvadas politikos formuotojams ir kitoms suinteresuotosioms šalims apie naudą, kurią užklasinės veiklos turi vaikams ir jaunimui. Ataskaitoje pateikiama meta-analizė prieina išvados, kad:

Užklasinė veikla (kuri Lietuvoje būtų klasifikuojama neformalaus švietimo ar formalųjį švietimą papildančiomis veiklomis), vystanti socialinius ir emocinius įgūdžius, „**gali pagerinti su socialine įtrauktimi susijusius rezultatus.**“ Apskritai tyrimai rodo, kad yra keletas teigiamų asociacijų tarp įsitraukimo į tokias veiklas ir socialinės įtraukties [40].

Tuomet, Jungtinės Karalystės socialinio mobilumo komisija savo tyrime atkreipia dėmesį į tai, kad **užklasinių veiklų vystomi minkštieji įgūdžiai** (pvz.: mokėjimo mokytis ar laiko planavimo įgūdžiai) **koreliuoja su asmens tikimybe patirti socialinį mobilumą** [41].

Šie tyrimai prisideda prie augančios mokslinės literatūros, kuri patvirtina, kad tokios **kompetencijos**, kaip **bendravimas žodžiu, darbas komandoje, derybiniai įgūdžiai, savęs pristatymas** ir pan. **yra reikšmingos asmens gyvenimo kokybės rodiklių rezultatams**. Tyrimuose šie įgūdžiai yra įvardinami skirtingai - minkštaisiais įgūdžiais, ne-kognityviniais gebėjimais, ne-akademinėmis kompetencijomis - tačiau šioje analizėje dėl sąvokų nuoseklumo toliau į juos referuosime kaip į bendrąsias kompetencijas.

40] Europos Komisija, Užklasinių veiklų nauda vaikams. Dėmesys socialinei įtraukčiai ir vaikams iš nepalankių ir pažeidžiamų kontekstų. (2021).

41] Jungtinės Karalystės Socialinio mobilumo komisija, Nelygus žaidimo laukas: Užklasinė veikla, minkšti įgūdžiai ir socialinis mobilumas (2019).

BENDRŲJŲ KOMPETENCIJŲ VYSTYMAS KAIP SOCIALINĖS ATSKIRTIES PREVENCIJA

Bendrosios kompetencijos – tai kiekvieno asmens asmeniniam pasitenkinimui ir vystymuisi, įsidarbinamumui, socialinei įtraukčiai, darnaus gyvenimo būdai, sėkmingam gyvenimui taikiose visuomenėse, gebėjimui gyventi rūpinantis sveikata ir aktyviam pilietiškumui reikalingos kompetencijos, pvz.: komunikavimo, pažinimo, pilietinė, socialinė, emocinė ir sveikos gyvensenos kompetencijos.

Vis dėlto, šios **kompetencijos** būna **rečiau išvystomos** šeimose iš **socioekonomiškai skurdesnio konteksto** [42], kuris Lietuvoje koreliuoja su gyvenimu mieste arba kaime [43].

Tyrimai rodo, kad šis neigiamas **socioekonominio konteksto efektas** bendrosioms kompetencijoms gali būti **kompensuojamas neformalaus švietimo praktikomis** [44]. Tačiau Europos Komisijos ataskaitoje pabrėžiama, kad Lietuvoje **prieiga prie tokių veiklų yra netolygi miesto** (2.51 taškai indekse iš 4) ir **kaimo** (1.87 taškai indekse iš 4) **vietovėse** [45].

Tai rodo, kad jaunuoliai, kuriems labiausiai praverstų veiklos, vystančios bendrąsias kompetencijas, turi mažiausią prieigą prie jų.

*Taigi, socioekonominio konteksto efekto kompensavimas didinant jaunimo **prieigą prie veiklų, kurios vysto bendrąsias kompetencijas yra perspektyvi socialinės atskirties prevencijos priemonė.***

42] Lareau, Annette (2011). *Unequal Childhoods : Class, Race, and Family Life*. 2nd Ed., with an Update a Decade Later. ed. Berkeley: U of California, Print.

43] Lietuvos statistika, Lietuvos gyventojų pajamos ir gyvenimo sąlygos (2020).

44] EBPO, Tarptautinio studentų vertinimo programos (PISA) ataskaita, Mokykloje siūloma kūrybinė užklasinė veikla, mokyklos ypatumai ir skaitymo rezultatai: remiantis direktorių pranešimais. Veiksminga politika, sėkmingos mokyklos (2020).

45] Europos Komisija, Rekomendacijos dėl Lietuvos 2022 metų nacionalinės reformų programos ir pateikia nuomonę dėl 2022 metų Lietuvos stabilumo programos.

IŠVADOS

- Mokslinių tyrimų bei Lietuvos statistikos duomenų apžvalga parodė, kad asmens **gyvenamoji vieta** turi ženklia **įtaką** asmens **gyvenimo kokybės rodikliams**. Remiantis šia išvada, galima teigti, jog **siekiant mažinti socialinę atskirtį** Lietuvoje, yra būtina **atsižvelgti į socialinės kilmės įtaką** asmenų patekimui į **socialinę atskirtį**, šios situacijos palaikymui bei reprodukavimui iš kartos į kartą.
- Akademinės ir ekspertinės literatūros apžvalga demonstruoja, kad jaunimo **mažesnė prieiga prie veiklų, vystančių bendrąsias kompetencijas, koreliuoja su socialine atskirtimi**, kuri matoma per asmenų integracijos į švietimo sistemą bei darbo rinką rodiklius. Bendrųjų kompetencijų ugdymas gali prisidėti prie mokymosi pasiekimų, ilgesnio buvimo mokymosi sistemoje, žemesnio nedarbo lygio, didesnio visuomenės užimtumo lygio.
- Atsižvelgdami į analizėje išryškintą **bendrųjų kompetencijų ugdymo poreikį** ir užklasinių veiklų pajėgumą tas kompetencijas vystyti, rekomenduojame viešajam sektoriui skirti daugiau dėmesio **neformaliojo švietimo ir ugdymo potencialui spręsti socialinės atskirties problemą** Lietuvoje.
- Atsižvelgiant į tai, kad šiuo metu **Lietuvos Statistikos departamentas nekaupia duomenų**, leidžiančių identifikuoti **socioekonominės padėties įtaką** Lietuvos gyventojų **socialinei trajektorijai** ir įvairiems gyvenimo kokybės rodikliams, **rekomenduojame šių duomenų kaupimą** bei sistemimą. Tai suteiktų platesnes **galimybes tyrimams, siekiantiems įvardinti socioekonominės padėties įtaką** asmenų ir/ar socialinių grupių **tendencijoms patirti socialinę atskirtį** bei prisidėtų prie sisteminių socialinių problemų priežasčių identifikavimo ir todėl - tikslingesnių sprendimų bei prevencijos.

TOLIMESNI ŽINGSNIAI

- 1 Viešųjų konsultacijų pagalba **identifikuoti bendrąsias kompetencijas, kurių labiausiai stokoja jauni asmenys, patiriantys socialinę atskirtį**. Identifikavimui bus pasitelkiami **ekspertiniai interviu** su jaunimo problemų tyrėjais, neformalaus ugdymo ir švietimo specialistais, socialiniais bei jaunimo darbuotojais.
- 2 Atlikti **nacionalinę paslaugų**, skirtų Lietuvos **jaunuolių** bendrosioms kompetencijoms ugdyti, **analizę** bei **identifikuoti neužpildytas** paslaugų jaunimui nišas.
- 3 Atlikti **užsienio šalių gerosios patirties analizę** siekiant **identifikuoti efektyviausias praktikas** bendrųjų kompetencijų vystymui.

BIBLIOGRAFIJA

1. Bourdieu, P., Passeron, J. (1990). *Reproduction in Education, Society and Culture*. 2nd ed. London: Sage, Print. *Theory, Culture and Society*.
2. Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos ataskaita, Lygių galimybių užtikrinimas įvairių socialinių ir ekonominių sluoksnių studentams Lietuvoje (2021), Prieiga internete: <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/f9439e9e-en/index.html?itemId=/content/component/f9439e9e-en> , [žiūrėta: 09-11-2022].
3. Europos Komisija, Rekomendacijos dėl Lietuvos 2022 metų nacionalinės reformų programos ir nuomonė dėl 2022 metų Lietuvos stabilumo programos, Prieiga internete: https://ec.europa.eu/info/system/files/2022-european-semester-country-report-lithuania_en.pdf , [žiūrėta: 09-11-2022];
4. Europos Komisija, Europos švietimo erdvė: kokybiškas švietimas ir mokymai visiems (2019), Prieiga internete: https://ec.europa.eu/education/resources-and-tools/document-library/education-and-training-monitor-2019-lithuania-report_en , [žiūrėta: 09-11-2022]
5. Europos Sąjungos Taryba, Tarybos rekomendacija dėl bendrųjų mokymosi visą gyvenimą gebėjimų (2018), Prieiga internete: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604(01)&from=EN) , [žiūrėta: 09-11-2022].
6. Friedman, S., Laurison, D. (2019). *The Class Ceiling: Why it Pays to be Privileged*. Bristol: Policy Press.

7. Hartmann, M. (2000). Class-Specific Habitus and the Social Reproduction of the Business Elite in Germany and France. *The Sociological Review*. 48(2), 241–261, Prieiga internete: <https://doi.org/10.1111/1467-954X.00214> , [žiūrėta: 09-11-2022].

8. Krutulienė, S. ir kiti (2017), Mokslinio tyrimo Sunkiai integruojamų į darbo rinką asmenų užimtumo didinimo galimybių tobulinimas Ataskaita. Prieiga internete: <https://www.smtinklas.lt/wp-content/uploads/simple-file-list/Studijos/Sunkiai-integruojamų-į-darbo-rinką-asmenų-užimtumo-didinimo-galimybių-tobulinimas.pdf> , [žiūrėta: 09-11-2022].

9. Khan, S. (2011). Privilege: The Making of an Adolescent Elite at St. Paul's School. STU-Student edition. Princeton University Press, JSTOR.

10. Lareau, Annette (2011). *Unequal Childhoods : Class, Race, and Family Life*. 2nd Ed., with an Update a Decade Later. ed. Berkeley: U of California, Print.

11. Luis Frota (2007) Step Programme. Ilo Social Security Department. Prieiga internete: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---soc_sec/documents/presentation/wcms_secsoc_4811.pdf , [žiūrėta: 09-11-2022].

12. Lietuvos finansai, Savivaldybių gyvenimo kokybės indeksas. Prieiga internete: <https://lietuvosfinansai.lt/gki/> , [žiūrėta: 09-11-2022].

13. Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2006 metų balandžio 5 d. įsakymas A1-93 Dėl socialinių paslaugų katalogo patvirtinimo, Prieiga internete: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.274453/UQXYRJKDNk> , [žiūrėta: 09-11-2022].

14. Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2019 metų gruodžio 20 d. įsakymas A1-791 Dėl socialinės aprėpties didinimo 2020-2023 metų veiksmų plano patvirtinimo, Prieiga internete: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/63d84ec2236911ea8f0dfdc2b5879561?jfwid=32wfbk9i>, [žiūrėta: 09-11-2022].

15. Lietuvos Respublikos Jaunimo Politikos pagrindų įstatymo NR. IX-1871 pakeitimo įstatymas, Prieiga internete: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/96665ec26a1c11e8b7d2b2d2ca774092>, [žiūrėta: 09-11-2022].

16. Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2019 metų gruodžio 10 d. įsakymas A1-791 Dėl socialinės aprėpties didinimo 2020-2023 metų veiksmų planopatvirtinimo, Prieiga internete: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/63d84ec2236911ea8f0dfdc2b5879561?jfwid=32wfbk9i>, [žiūrėta: 09-11-2022].

17. Lietuvos Respublikos Socialinių paslaugų įstatymas X-493, Prieiga internete: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.270342>, [žiūrėta: 09-11-2022].

18. Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministro ir Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2004 metų kovo 26 d. įsakymas Dėl mokymosi visą gyvenimą užtikrinimo strategijos ir jos įgyvendinimo veiksmų plano tvirtinimo, Prieiga internete: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.230967>, [žiūrėta: 09-11-2022].

19. Lietuvos Respublikos vyriausybės 2003 metų rugsėjo 11 d. nutarimas 1160 Dėl nacionalinės darnaus vystymosi strategijos patvirtinimo ir įgyvendinimo, Prieiga internete: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.217644/WPqyZkDuCy>, [žiūrėta: 09-11-2022].

20. Lietuvos statistika, Gyvenimo kokybės rodikliai, Prieiga internete: <https://osp.stat.gov.lt/gyvenimo-kokybes-rodikliai>, [žiūrėta: 09-11-2022].

21. Lietuvos statistika, Lietuvos gyventojų pajamos ir gyvenimo sąlygos (2020), Prieiga internete: <https://osp.stat.gov.lt/lietuvas-gyventoju-pajamos-ir-gyvenimo-salygos-2020/skurdo-rizika/skurdo-rizikos-lygis> , [žiūrėta: 09-11-2022].

22. Lietuvos statistika, Lietuvos švietimas, kultūra ir sportas (2021), Prieiga internete: <https://osp.stat.gov.lt/lietuvas-svietimas-kultura-ir-sportas-2021/savokos> , [žiūrėta: 09-11-2022].

23. Lietuvos statistika, Nedarbo lygis pagal apskritį ir lytį, Prieiga internete: <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?hash=4525652a-e3e2-487f-b3f3-cde144e36a80#/> , [žiūrėta: 09-11-2022].

24. Lietuvos statistika, Skurdo rizikos lygis, Prieiga internete: <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?hash=89c4152f-1b9c-4788-a496-e8a50d390cc2#/> , [žiūrėta: 09-11-2022].

25. Lietuvos statistika, Lietuvos gyventojų pajamos ir gyvenimo sąlygos (2020), Prieiga internete: <https://osp.stat.gov.lt/lietuvas-gyventoju-pajamos-ir-gyvenimo-salygos-2020/skurdo-rizika/skurdo-rizikos-lygis> , [žiūrėta: 09-11-2022].

26. Lietuvos statistika, Statistinių rodiklių analizė, Prieiga internete: <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?hash=89c4152f-1b9c-4788-a496-e8a50d390cc2#/> , [žiūrėta: 09-11-2022].

27. Lietuvos statistika, Vidutinės disponuojamos pajamos per mėnesį, Prieiga internete: <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?hash=6eb21a09-954f-43a6-be86-eba46a57fdcc#/> , [žiūrėta: 09-11-2022].

28. Lietuvos statistika, Vidutinis mėnesinis darbo užmokestis, vidutinis darbuotojų skaičius ir jų pokytis pagal apskritis 2021 m. pirmąjį ketvirtį. Prieiga internete:

https://www.stat.gov.lt/home?p_p_id=101&p_p_lifecycle=0&p_p_state=maximized&p_p_mode=view&_101_struts_action=%2Fasset_publisher%2Fview_content&_101_returnToFullPageURL=%2Fen%2F&_101_assetEntryId=9044555&_101_type=content&_101_groupId=10180&_101_urlTitle=darbo-uzmokestis-regionuose-apskirtyse-ir-savivaldyb--1&inheritRedirect=true , [žiūrėta: 09-11-2022].

29. Lietuvos statistika, 18-24 metų jaunimo, neįgijusio vidutinio išsilavinimo ir nesimokančio, dalis, Prieiga internete:

<https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?hash=6b76b08c-39e4-4596-84c8-78c97a6f523d#/> , [žiūrėta: 09-11-2022].

30. Nacionalinis skurdo mažinimo organizacijų tinklas, Skurdas ir socialinė atskirtis Lietuvoje (2018), Prieiga internete: <https://www.eapn.eu/wp-content/uploads/2018/10/EAPN-PW2018-Lithuania-LT-FINAL.pdf> , [žiūrėta: 11-09-2022].

31. Nacionalinis skurdo mažinimo organizacijų tinklas, Skurdas ir socialinė atskirtis (2022), Prieiga internete: <https://www.smtinklas.lt/wp-content/uploads/simple-file-list/Metinė-skurdo-ir-socialinės-at skirties-apžvalga/Skurdas-ir-socialinė-at skirtis-Lietuvoje-2022.pdf> , [žiūrėta: 09-11-2022].

32. Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos, Tarptautinio studentų vertinimo programos (PISA) ataskaita, Mokykloje siūloma kūrybinė užklasinė veikla, mokyklos ypatumai ir skaitymo rezultatai: remiantis direktorių pranešimais. Veiksminga politika, sėkmingos mokyklos (2020), Prieiga internete: https://www.oecd-ilibrary.org/education/creative-extracurricular-activities-offered-at-school-school-characteristics-and-reading-performance_a83d7dc4-en , [žiūrėta: 09-11-2022].

33. Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos, Tarptautinio studentų vertinimo programa (PISA), Ar studentai pasiruošę klestėti tarptautinėje rinkoje (2018); Prieiga internete: https://eiwebsite.blob.core.windows.net/uploads/20201020_140205_PISA_2018_VoVI_FINAL_for%20web_v1.pdf?sv=2019-10-10&ss=b&srt=o&sp=rdx&se=2030-05-26T22:00:00Z&st=2020-05-26T14:11:47Z&spr=https,http&sig=fqIBEd9c06/PzqL90FD54Ufvt33KDBvH/hM9wslvLA%3D , [žiūrėta: 09-11-2022].

34. Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos ataskaita, Gebėjimų strategija Lietuvai: vertinimas ir rekomendacijos apie Lietuvos jaunimo turimus darbo ir gyvenimo įgūdžius (2021), Prieiga internete: <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/b2ee1f28-en/index.html?itemId=/content/component/b2ee1f28-en#section-d1e6847> , [žiūrėta: 09-11-2022].

35. Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos rekomendacijos, Lietuvos jaunuolių aprūpinimas darbo ir gyvenimo įgūdžiais (2021), Prieiga internete: <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/b2ee1f28-en/index.html?itemId=/content/component/b2ee1f28-en#section-d1e6847> , [žiūrėta: 09-11-2022].

36. Reay, D., Crozier, G., Clayton, J. (2009). 'Strangers in Paradise': Working-class Students in Elite Universities. *Sociology*. 43 (6), 1103-1121.
37. Rytina, S. (2000). Is Occupational Mobility Declining in the U.S.? *Social Forces*. 78 (4), 1227–1276, Prieiga internete: <https://doi.org/10.1093/sf/78.4.1227> , [žiūrėta: 09-11-2022].
38. Ruškus, J., Žvirdauskas, D., Stanišauskienė, V., Neformalusis švietimas Lietuvoje. Faktai, interesai, vertinimai (2009), Vilnius: Švietimo aprūpinimo centras, Prieiga internete: https://www.nsa.smm.lt/wp-content/uploads/2016/02/neformalusis_svietimas_nef.pdf , [žiūrėta: 09-11-2022].
39. Socialinės atskirties (skurdo) mažinimo politikos įgyvendinimo tyrimas (2015), Priedas II-5, Prieiga internete: <http://www.socmodelis.lt/wp-content/uploads/II-5.pdf> [žiūrėta: 09-11-2023].
40. Statista, Lietuvos urbanizacija nuo 2011 iki 2021 metų, Prieiga internete: <https://www.statista.com/statistics/455871/urbanization-in-lithuania/> , [žiūrėta; 09-11-2022].
41. Tarptautinė darbo organizacija, Įvardijant socialinės atskirties veiksnių daugiasluoksniškumą (2007), Prieiga internete: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---soc_sec/documents/presentation/wcms_secsoc_4811.pdf , [žiūrėta: 09-11-2022].

42. Žemaitytė, G., Žilinskaitė, M. (2021) Švietimas Regionuose. Apžvalga, Prieiga internete: http://kurkl.lt/wp-content/uploads/2021/11/Svietimas_regionuose_apzvalga.pdf, [žiūrėta: 09-11-2022].